

ΑΝΤΩΝΗΣ ΠΕΤΡΙΔΗΣ

«Το ιδεώδες είναι η κωμωδία να διδάσκεται παράλληλα με την τραγωδία στο γυμνάσιο ή/και στο λύκειο»

Στη συνέντευξη που ακολουθεί ο κ. Πετρίδης μάς φέρνει σε μια πρώτη επαφή με έναν μαγικό κόσμο, που νομίζουμε πως γνωρίζουμε αλλά στην πραγματικότητα αγνοούμε: αυτός ο κόσμος είναι η αρχαία ελληνική κωμωδία.

Πώς θα περιγράφατε την αρχαία ελληνική κωμωδία σε κάποιον που δεν έχει δει ποτέ ούτε μια σχετική παράσταση; Τι ακριβώς είναι αυτό το λογοτεχνικό είδος;

Στην αρχαιότητα αναπτύχθηκαν διαφορετικά είδη κωμωδίας: άλλη τον 5ο αιώνα π.Χ. (η λεγόμενη Παλαιά Κωμωδία), άλλη τον 4ο (η λεγόμενη Μέση) και άλλη από τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου και εξής (η «Νέα» Κωμωδία). Από την εποχή της Μέσης Κωμωδίας δεν σώζονται παρά σπαράγματα, έτσι οικείες μάς είναι η Παλαιά Κωμωδία, όπως την καλλιέργησε τουλάχιστον ο Αριστοφάνης, και η Νέα Κωμωδία, από τις κωμωδίες του Μενάνδρου και τις ρωμαϊκές διασκευές του Πλάουτου και του Τερεντίου - αν και ο Μένανδρος δεν παίζεται συχνά στη σύγχρονη σκηνή. Αριστοφάνης και Μένανδρος γράφουν τελειώς διαφορετικά κωμικά δράματα. Η κωμωδία του Αριστοφάνη είναι ένα πανδαιμόνιο χρωμάτων, κινήσεων, φωνών, χορών, λεκτικού, σωματικού, σεξουαλικού και κάθε λογής άλλου χιούμορ. Τα πλείστα σωζόμενα έργα του Αριστοφάνη έχουν επικαιρική αφετηρία και καταπιάνονται με τα μεζονα ζητήματα της δημόσιας ζωής: την ειρήνη και τον πόλεμο, την πολιτική, κοινωνική και πνευματική διαφθορά και παρακμή. Ο Κωμικός Ηρωας ψάχνει (και εν τέλει επιβάλλει) ουτοπικές λύσεις σε πραγματικά προβλήματα, συγκροτώντας στο τέλος έναν «θαυμαστό καινούργιο κόσμο», στον οποίο ο ίδιος είναι κυρίαρχος, μοιράζοντας αμοιβές σε όσους ήταν πριν αδικημένοι και τιμωρίες (συχνά, εξευτελιστικές) στους εκπροσώπους του παλαιού κόσμου. Ο Μένανδρος, αντίθετα, γράφει αστικές κωμωδίες, «ρομαντικού» χαρακτήρα, στις οποίες παραλλάσσεται με διάφορους τρόπους ένα κοινό μοτίβο: ένα

Ο Αντώνης Κ. Πετρίδης είναι Έλληνας της Κύπρου. Γνωρίζει το πεδίο της αρχαίας ελληνικής κωμωδίας όσο ελάχιστοι. Σπούδασε Φιλολογία, με ειδίκευση κλασικής φιλολογίας, στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και έκανε μεταπτυχιακές σπουδές στο Trinity College του πανεπιστημίου του Κέμπριτζ. Από εκεί πήρε και το διδακτορικό του, το οποίο αφορά την αρχαία ελληνική κωμωδία, την οποία διδάσκει με εξαιρετικά γόνιμο τρόπο στο Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου*, όπου το 2018 εκλέχτηκε κοσμήτορας της Σχολής Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών.

Από τον ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΛΙΑΚΟ

ΟΙ ΚΩΜΩΔΙΕΣ ΤΟΣΟ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗ ΟΣΟ ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ ΤΕΛΕΙΩΝΟΥΝ ΜΕ ΞΕΦΡΕΝΟ ΓΛΕΝΤΙ-ΑΝ ΨΑΞΕΙ, ΟΜΩΣ, ΚΑΝΕΙΣ ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑ ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ, Η ΕΠΙΓΕΥΣΗ ΠΟΥ ΑΦΗΝΟΥΝ ΕΙΝΑΙ ΠΙΚΡΗ

αγόρι ερωτεύεται ένα κορίτσι· διάφορα εμπόδια δεν επιτρέπουν τη γαμήλια ένωση (ταξικές διαφορές, παρεξηγήσεις, τυχαία περιστατικά κ.τ.ό.)· στο τέλος, όμως, όλα ξεπερνιούνται και οι κωμικοί ήρωες (έστω, μερικοί από αυτούς) «ζουν καλά κι εμείς καλύτερα». Ο Μένανδρος, βεβαίως, δεν είναι τόσο αβαθής όσο δείχνει εκ πρώτης όψεως: τα κωλύματα που εμποδίζουν τον γάμο αφορούν μειζονες παθολογίες της κοινωνίας και της ιδεολογίας που υποστηρίζει το κοινωνικοπολιτικό σύστημα (ταξικές ανισότητες, απάνθρωποι πολιτικοί αποκλεισμοί κ.ά.). Η ευτυχής κατάληξη στον Μένανδρο (όπως και στον Αριστοφάνη) είναι συχνά τόσο τεχνητή και μηχανική, που όχι μόνο δεν πείθει ότι τα προβλήματα έχουν πραγματικά λυθεί, αντίθετα υπογραμμίζει την απόσταση ανάμεσα στην ιστορική πραγματικότητα και την κωμική ουτοπία. Με άλλα λόγια, οι κωμωδίες τόσο του Αριστοφάνη όσο και του Μενάνδρου τελειώνουν με ξέφρενο γλέντι-αν ψάξει, όμως, κανείς κάτω από την επιφάνεια των πραγμάτων, η επίγευση που αφήνουν είναι πικρή.

Για ποιο λόγο έχουν απομείνει τόσο λίγα έργα από την τόσο πλούσια παραγωγή που είχαμε;

Η διάσωση των έργων της αρχαιοελληνικής γραμματείας είναι σύνθετο φαινόμενο, στο οποίο ρόλο διαδραμάτισαν η υποκειμενική αίσθηση, η συγκυρία, οι ιδεολογικοί και αισθητικοί συρμοί διάφορων εποχών, οι ανάγκες της εκπαίδευσης στα διάφορα επίπεδα της και άλλα διάφορα κατά περίπτωση. Τα έργα που δεν σώθηκαν δεν είναι κατ' ανάγκη ανάξια: μερικά από αυτά, για να περιοριστούμε στην κωμωδία, όπως π.χ. τα έργα του Ευπόλιδος και του Κρατίνου, των δύο μεγάλων ανταγωνιστών του Αριστοφάνη, ή του Αντιφάνη, του Εύβουλου και του Αλεξη, των σημαντικότερων εκπροσώπων της Μέσης Κωμωδίας, ή του Φιλήμονα και του Διφίλου, των πιο προβληθέντων αντιπάλων του Μενάνδρου, ήταν διάσημα καθ' όλη την αρχαιότητα. Μπορούμε όμως να πού-

με μετά βεβαιότητα πως τουλάχιστον εκείνα που επιλέχθηκαν να διασωθούν (δεν διασώθηκαν δηλαδή από καθαρή τύχη) και αντιγράφονταν σταθερά ανά τους αιώνες, επιβιώνοντας σειράς πολιτισμικών γεγονότων (όπως η καταστροφή της Βιβλιοθήκης της Αλεξάνδρειας), είχαν εμπειρωθεί στη συνείδηση των Πανελλήνων ως «κλασικά». Οι τύχες του Αριστοφάνη και του Μενάνδρου ήταν διαμετρικώς αντίθετες. Ο Αριστοφάνης δεν παιζόταν στη σκηνή, αντιμετωπιζόταν όμως ως κομβικό ανάγνωσμα για τη μελέτη της γνήσιας αττικής διαλέκτου του 5ου αιώνα π.Χ. (της γλωσσικής μορφής που λογιζόταν ως το standard καθ' όλη την αρχαιότητα και το Βυζάντιο), καθώς και για τη γνωριμία με τις πολιτικοκοινωνικές συνθήκες της κλασικής Αθήνας, σε μια εποχή επίσης εξιδανικευμένη ως «χρυσή», έστω κι αν ο Περικλής, όταν αρχίζει να διδάσκει ο Αριστοφάνης, είναι ήδη νεκρός και η Αθήνα περιστρέφεται στη δίνη του Πελοποννησιακού Πολέμου. Ο Μένανδρος, από την άλλη, παιζόταν στη σκηνή, διδασκόταν στις ρητορικές σχολές μέχρι και τα τέλη της Υστερης Αρχαιότητας και έχαιρε τεράστια δημοτικότητα όλους αυτούς τους αιώνες ως δεύτερος μόνο μετά τον Όμηρο και ισάξιος του Ευριπίδη. Κι όμως, κάποια στιγμή περί τον 7ο αιώνα μ.Χ. η παράδοση του Μενάνδρου διακόπτεται απότομα. Είναι μυστήριο το γιατί· η πιθανότερη ερμηνεία, όμως, φαίνεται να είναι πως για ιδεολογικούς λόγους ο Μένανδρος κατέληξε να θεωρείται «διδασκτικός» ποιητής και η διδακτική του χρησιμότητα μπορούσε να εξασφαλιστεί εξίσου αποτελεσματικά -και πιο εύκολα- μέσα από συλλογές γνυμών (αποφθέγματα) που του αποδίδονταν (ορθώς ή μη), όπως οι περιφημοί Μονόστιχοι, που έκαναν και... διεθνή καριέρα εκτός του ελληνόφωνου αρχαίου κόσμου. Από τον Μένανδρο δεν θα γνωρίζαμε παρά αυτές τις αποφθεγματικές φράσεις, τις λατινικές διασκευές που προανέφερα και μια σειρά από σπαράγματα που διέσωσαν στα κείμενά τους άλλοι συγγραφείς (καθέννας αποσπώντας για τους δικούς του σκοπούς εκτενέστερα ή συντομότερα χωρία από το δραματικό τους συγκείμενο), αν από τα μέσα του 19ου αιώνα και εξής η γη της Αιγύπτου κυρίως δεν μας έκανε μια σειρά από καταπληκτικά, ανέλπιστα δώρα. Η επιβίωση του Μενάνδρου είναι μία από τις πιο συναρπαστικές ιστορίες που μπορεί να αφηγηθεί η κλασική Φιλολογία!

Αν ήταν στο χέρι σας να αλλάξετε κάτι στη δημόσια εκπαίδευση αναφορικά με την αρχαία ελληνική κωμωδία, ποιο θα ήταν αυτό;

Η ΕΠΙΒΙΩΣΗ ΤΟΥ ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ ΕΙΝΑΙ ΜΙΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΙΟ ΣΥΝΑΡΠΑΣΤΙΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΠΟΥ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΑΦΗΓΗΘΕΙ Η ΚΛΑΣΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

ΕΝΑ ΣΠΑΡΤΑΡΙΣΤΟ... ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ο κ. Πετρίδης δείχνει τον βαθμό του «εμπιστομού» του από το γλυκό και εθιστικό ποτό της αρχαιοελληνικής κωμωδίας με μια ευσύνοπτη περιγραφή του βίου του, την οποία έχει αναρτήσει στο προσωπικό ιστολόγιό του <https://antonispetrides.wordpress.com/about/> Το... αυτοβιογραφικό σημείωμά του κ. Πετρίδη τιτλοφορείται «Η αφεγκιά μου». Εκεί, με υποδειγματικά μαύρο χιούμορ καταγγέλλει εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, όπως η εισβολή των Τούρκων στην Κύπρο το '74, και περιγράφει ανάλαφρα, με αρκετό αυτοσαρκασμό, την καθημερινότητά του, τα χόμπι και την εργασία του. Απολαύστε το: «Γεννήθηκα στις 4 Απριλίου 1975. Κατάγομαι από τα χωριά Άγιος Επίκτητος και Κλεπίνη της Κερύνειας, τα οποία από τις

Η ειρωνεία της τύχης είναι ότι κάποτε ήταν όντως στο χέρι μου να αλλάξω κάτι. Προσπάθησα, αλλά η προσπάθεια δεν έμελλε να καρποφορήσει επί μακρόν. Το ιδεώδες είναι η κωμωδία να διδάσκεται παράλληλα με την τραγωδία στο γυμνάσιο ή/και στο λύκειο, προκειμένου οι μαθητές να συλλάβουν τη συμβιωτική σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ των αρχαιοελληνικών θεατρικών ειδών. Στην Ελλάδα, όσο γνωρίζω, στην ύλη της γ' γυμνασίου περιλαμβάνονται τύποις οι «Ορνίθες», αλλά το κείμενο σπανίως διδάσκεται. Από το 2009 έως το 2013 υπηρέτησα ως μέλος της επιστημονικής ομάδας που ήταν επιφορτισμένη με την αναθεώρηση των αναλυτικών προγραμμάτων για το μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών στην κυπριακή Μέση Εκπαίδευση. Στο διάστημα αυτό, μεταξύ άλλων, συνέταξα διδακτικό εγχειρίδιο για τις «Νεφέλες» του Αριστοφάνη, το οποίο χρησιμοποιήθηκε στα κυπριακά γυμνάσια. Για δύο χρόνια οι «Νεφέλες» διδάχθηκαν από μετάφραση στη γ' γυμνασίου παράλληλα με τη διδασκαλία περικοπών από το αρχαίο κείμενο του ευριπίδειου «Κύκλωπα» (το μοναδικό πλήρως σωζόμενο σατυρικό δράμα) - και πάλι από ειδικό εγχειρίδιο, το οποίο ετοίμασαν οι πανεπιστημιακοί καθηγητές Βάιος Λιαπής και Αντώνης Τσακμάκης. Την τραγωδία οι μαθητές μας θα τη γνώριζαν ωριμότεροι πια στην α' λυκείου. Όπως καταλαβαίνετε, επρόκειτο για σχήμα με το οποίο οι γυμνασιόπαιδες της Κύπρου θα αποκτούσαν ολιστική αίσθηση του αρχαιοελληνικού θεάτρου. Δυστυχώς, όμως, μια σειρά από ιδεοληψίες, πολιτικές αγκυλώσεις και μικροψυχίες ακύρωσαν εκείνη την προσπάθεια.

*Ο Αντώνης Κ. Πετρίδης υπηρετεί ως αναπληρωτής καθηγητής στο Πρόγραμμα «Σπουδές στον Ελληνικό Πολιτισμό» του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.